

Historiador

Jordi Albertí

La Constitució republicana de 1931. Factors de distorsió

La Constitució de 1931, que havia de representar la consolidació del projecte republicà, va derivar a un enfrontament irreversible entre les forces que li donaven suport. Entre els mesos d'agost a novembre, fent cas omís del dictamen encarregat pel Govern provisional a una Comissió Jurídica Assessora, es va debatre un nou articulat elaborat per una comissió parlamentària que anteposava l'hegemonia dels partits d'esquerres a la implantació d'un règim democràtic.

1. Un avantprojecte amb «sang política» nova

Amb la dimissió, el 30 de gener de 1930, del general Miguel Primo de Rivera es va produir un buit de poder però també –i sobretot– una inconcreció jurídica de l'Estat. Efectivament, el govern dictatorial no només havia dissolt tots els ajuntaments i el Congrés dels Diputats –i, a Catalunya, la Mancomunitat– sinó que havia suspès la Constitució de 1876 a l'espera d'aprovar-ne una de caràcter corporatiu que, malgrat estar enllestida des de 1929, mai no va ser aprovada.

L'opció d'Alfons XIII d'encarregar la formació de govern al general Dámaso Berenguer va respondre a la voluntat d'iniciar una transició capaç de restaurar una normalitat política amb la condició de no sotmetre la Corona a cap procés de responsabilitat. Aquesta circumstància, sumada al fet que el general fos partidari de formar un govern de gestió comptant únicament amb les famílies conservadores, va determinar que aparegués

als ulls de l'opinió pública com un projecte immobiliista. L'evidència que un govern d'aquestes característiques seria incapaç de respondre als reptes d'una societat que en el transcurs dels sis anys de dictadura havia sofert canvis estructurals profunds va comportar que els dirigents conservadors de més prestigi –com Francesc Cambó, Gabriel Maura i José Sánchez Guerra– es neguessin a col·laborar-hi.

En aquest context, el republicanisme, que des de 1926 comptava amb un òrgan de coordinació, l'Aliança Republicana, va iniciar un procés de convergència de totes les forces antimonàrquiques i una estratègia d'oposició directa al règim amb la voluntat inequívoca d'ocupar el poder per mitjà d'un cop d'estat militar. Aquestes aspiracions, que no només comptaven amb el fervor dels ambients obreristes i universitaris sinó que estaven avalades per una intel·lectualitat cada cop més influent i per una majoria social urbana, van fer possible el consens del Pacte de Sant Sebastià del 17 d'agost de 1930, en el qual es va acordar la formació del Comitè Revolucionari que, posteriorment, donaria pas al Govern Provisional de la República.

Paradoxalment, les previsions d'instauració de la República amb l'empara de l'exèrcit es van veure alterades negativament per la inesperada sublevació de Jaca del 12 de desembre de 1930 mentre que, per contra, els resultats de les eleccions municipals del 12 d'abril de 1931, convocades pel govern de l'almirall Aznar, que el mes de gener havia succeït el de Berenguer, sumat a una nul·la reacció de la Corona, van brindar una oportunitat pràcticament inesperada a les forces republicanes de proclamar el nou règim.

Dos dies van ser suficients per executar un canvi revolucionari que no solament va resultar incruent sinó que va estar absent de tensions socials

**Dos dies van ser
suficients per executar un
canvi revolucionari que
no solament va resultar
incruent sinó que va estar
absent de tensions socials
destacables.**

destacables. La proclamació de la República va esdevenir una festa, de tal manera que els sectors crítics amb la naturalesa dels esdeveniments, més enllà dels estrictament monàrquics, van ser inicialment molt minoritaris. La comunitat internacional *de iure* o *de facto* va reconèixer sense demores el nou règim.

Això no obstant, en poques setmanes el recel i la desconfiança ja s'havien començat a apoderar d'amplis sec-

tors empresarials i dels ambients republicans conservadors, alarmats els primers per la presència d'un socialista, Indalecio Prieto, al capdavant del Ministeri d'Hisenda i els segons per la passivitat governamental enfront dels aldarulls antimonàrquics ocorreguts a Madrid l'11 de maig, que van acabar amb una espectacular crema de convents, així com per un increment desmesurat de la delinqüència com a resultat d'una amnistia general indiscriminada.

Malgrat aquestes turbulències, el Govern Provisional, fidel als plantejaments acordats, va convocar eleccions a Corts Constituents per al 28 de juny. El resultat, malgrat atorgar representació parlamentària a més de vint formacions polítiques, va ser rotundament favorable als socialistes i republicans amb un 80% dels vots i escons. Concretament, els comicis van estar liderats pels socialistes, que amb un 24'4% dels vots va comptar amb 115 diputats -119 si hi sumem els 4 de la Unió Socialista de Catalunya- d'un total de 470. El conjunt de forces explícitament republicanes, 9 en total, va aconseguir un 56'5 % dels vots amb 266 diputats. Els corrents més nombrosos van ser el radical de Lerroux, amb un 20% de vots i escons, i el radical socialista, amb un 12'5 %, seguits d'Esquerra Republicana i d'Acción Republicana d'Azaña, amb 31 i 28 diputats respectivament.

Aquest resultat no només era radicalment diferent del de les eleccions municipals del 12 d'abril, en què nominalment havien guanyat els monàrquics, sinó que posava en evidència que les proporcions dels partits governants al nou Parlament no es corresponien estrictament a les ministerials en el Consell de Govern. Aquest fet era especialment evident en el cas de la Dreta Liberal Republicana que, pels acords de 1930 ocupava, amb Niceto Alcalá-Zamora, la presidència del Govern i tenia, amb Miguel Maura, la delicada responsabilitat del Ministeri d'Interior, malgrat haver obtingut en els comicis només el 4'6% dels vots i disposar, per tant, de només 22 diputats.

Aquesta circumstància va determinar que afloessin dues importants discrepàncies a l'hora de concretar els criteris que havien de regir l'elaboració i aprovació de la nova Constitució republicana, les dues relacionades amb el treball d'una Comissió Jurídica Assessora que s'havia constituït el 6 de maig formada per disset juristes que, presidida pel jurista Àngel Ossorio, n'havia elaborat un avantprojecte.

Efectivament, les tensions polítiques internes van provocar, en primer lloc, que el Consell de ministres desestimés el criteri, suggerit en el dictamen, que el govern es constituís en ponent del redactat de la nova Constitució i decidís, per contra, instar el Congrés a constituir una Comissió parlamentària encarregada de redactar un nou text, que seria debatut punt per punt en els plenaris de la Cambra. Aquest òrgan, format per vint diputats i presidit pel socialista Luis Jiménez de Asúa, va iniciar els treballs el 28 de juliol i va lliurar el nou redactat a mitjan agost.

La ponència sorgida de la Comissió va ser presentada a la Cambra el 27 d'agost de 1931 pel professor Jiménez de Asúa, el qual va destacar en la seva intervenció que del treball anterior havien respectat molts aspectes tècnics però que, per contra, el redactat havia estat transformat per efecte de «*la sangre viva política que ha sido transfundida de las venas democráticas*» convertint-la, tal com ell mateix va proclamar, «*en una Constitución avanzada; deliberadamente lo ha decidido así la mayoría de los Comisionados. Una Constitución avanzada, no socialista (el reconocimiento de la propiedad privada le hurta ese carácter), pero es una Constitución de izquierda. Esta Constitución quiere ser así para que no nos digan que hemos defraudado las ansias del pueblo [...]*».

Els ambients socialistes i republicans d'esquerres, majoritàriament, creien que la ideologia conservadora –i encara més la monàrquica– era incompatible amb la democràcia.

Aquest plantejament de Jiménez de Asúa –en franca discrepància, la segona, amb una part del Govern– exposava per primera vegada en l'hemicicle la convicció, àmpliament acceptada entre els ambients socialistes i republicans d'esquerres, que la ideologia conservadora –i encara més la monàrquica– era incompatible amb la democràcia i era suspecte de fer el joc al feixisme. Adjectivar d'un bon principi la Carta Magna com d'esquerres feia preveure fàcilment –i així va ser en realitat– un debat encès des de la primera jornada i una polarització de les intervencions entorn de la radicalització doctrinal, convertint el que hauria hagut de ser un debat en profunditat per garantir que els valors republicans i democràtics inspiressin el redactat concret de l'articulat de la llei en un espectacle sectari i molt sovint personalista per fer prevaler la força de la majoria. El debat de la Constitució republicana s'estrenava així amb una posada en escena més pròpia d'una

confrontació que no pas d'una entesa, més propera a una revenja contra les responsabilitats de la dictadura i de la Corona que no pas a un procés de superació col·lectiva.

2. Inestabilitat al carrer, inquietud a l'hemicicle

Després de la proclamació de la República, els sectors més actius de la societat van ser conscients que calia dotar-la de substància, que calia blindar-la enfront dels interessos contraris a la democràcia. En aquest sentit, multitud de partits i d'organitzacions socials, culturals i sindicals, emparats per una premsa dinàmica i per un moviment universitari molt conscienciat, van promoure un estat d'opinió que alertava dels perills d'una conspiració dels integristes i dels monàrquics. Havia calat fons la idea que els grans enemics de la «revolució necessària» eren el latifundisme, el militarisme i el clericalisme.

Aquest lema s'havia convertit en l'esperit d'una generació, en la síntesi d'un implacable esforç crític fet sobre la realitat d'Espanya des de la pèrdua de Cuba. «*La República es poca cosa. Lo importante es la sustancia republicana*», havia dit el doctor Marañón. Així és com, davant de l'opinió pública, el règim havia de demostrar que era radical i dogmàtic enfront dels militars, del clergat i dels latifundistes, però no estava tan preparat ideològicament per defensar-se de la «revolució fàcil» promoguda per les organitzacions anarquistes ni, encara menys, per reprimir aldarulls de caràcter anticlerical.

Només així s'explica que la majoria de ministres desautoritzessin el de Governació, Miguel Maura, quan es disposava a actuar amb contundència contra els incendiàries de convents del dia 11 de maig i següents a Madrid –episodi que, posteriorment, van repetir-se en moltes ciutats andaluses– o que *El Socialista*, en l'edició del dia 12, considerés que amb aquells fets «*la reacción ha visto que el pueblo está dispuesto a no tolerar. Han ardido los conventos: ésa es la respuesta de la demagogia popular a la demagogia derechista*».

Després d'aquests incidents i del greuge que havia sofert, Miguel Maura, com a preu a la petició que no dimitís, va declarar que en el futur actuaria en plena llibertat. Aquesta discrepància prematura en el si del govern pel que fa a política d'ordre públic serà només l'inici d'un mal que

El debat de la Constitució republicana s'estrenava amb una posada en escena més pròpia d'una confrontació que no pas d'una entesa.

La discrepància prematura en el si del govern pel que fa a política d'ordre públic va ser només l'inici d'un mal que esdevingué endèmic per a la República.

esdevindrà endèmic fins acabar convertint-se en el pitjor dels factors de desestabilització de la República.

Només cal parar atenció al desenllaç dels primers conflictes per entendre la gravetat del tema. Per exemple, quan a finals de maig d'aquell primer any republicà, els treballadors del port de Pasajes declarats en vaga intentaven entrar a la ciutat, la Guàrdia Civil els va reprimir amb foc real causant nou morts i dotzenes de ferits.

Com a conseqüència, *Solidaridad Obrera*, òrgan de la CNT, que el primer de maig havia declarat orgullosa que «*España es un país revolucionario sin igual en Europa*», el 2 de juliol ja declarava que el règim s'estava convertint en «*una República administrada por verdugos y asesinos*».

Un altre exemple: Sevilla, des de la proclamació de la República, s'havia convertit en una ciutat dominada per una alta temperatura revolucionària dirigida, en aquest cas, per militants comunistes amb la col·laboració d'escamots de la FAI. Entre abril i juliol de 1931 ja s'havien declarat a la ciutat trenta-quatre vagues. La degeneració del clima social va derivar en enfrontaments d'extrema violència després que la Guàrdia Civil matés, aplicant la «lleï de fugues», quatre militants del PCE. El resultat final van ser més de vint morts i quaranta ferits. Com a conseqüència d'aquests incidents, el Congrés va nomenar una comissió d'investigació que, neutralitzada per les desavinences internes, no va ser capaç d'arribar a cap conclusió. Per contra, *Solidaridad Obrera*, en l'edició de l'1 d'agost, resolva de manera taxativa: «*A partir de ahora sabemos que las Cortes Constituyentes están contra el pueblo. A partir de ahora no puede haber paz ni un minuto de tregua entre las Cortes Constituyentes y la CNT*».

L'inici dels debats constitucionals va coincidir amb la fi d'una llarga vaga dels treballadors de Telefónica i amb l'inici d'una de la metal·lúrgia a Barcelona que va anar acompanyada d'un motí dels presos anarquistes de la presó Model de la capital catalana. El president Macià, que ja havia encapçalat una col·lecta a favor dels vaguistes de Telefónica, es va declarar partidari d'accedir a les peticions de la central anarquista. Ho va impedir el governador civil, Anguera de Sojo, aleshores militant del Partit Catalanista Republicà. Els aldarulls van acabar amb sis víctimes mortals i un vaixell destinat a mantenir-hi retinguts centenars de militants cenetistes.

Al llarg de setembre, octubre i novembre –els tres mesos que va durar el debat de la Constitució al Congrés–, les vagues i els aldarulls es van anar reproduint a Saragossa i, principalment, a les ciutats i poblacions d'Extremadura i Andalusia, mentre que la reacció governativa va continuar oscil·lant entre la passivitat policial i la repressió indiscriminada molt en funció, entre altres factors, del criteri de cada governador provincial.

Abans de concloure els debats, el Parlament va aprovar una llei de Defensa de la República que atorgava al govern més llibertat d'actuació en les competències d'ordre públic. Azaña va defensar que la llei era necessària per garantir la universalitat del nou règim: «¿Es que podemos olvidar que al cabo de siete meses de régimen nos encontramos todavía con que en una inmensa cantidad de pueblos y de aldeas la República no ha penetrado?», deia adreçant-se als diputats, però també hi afegia: «¿Es que podemos consentir que continúe haciéndose este vacío en torno de la institución pública que hemos venido a instaurar, para que cunda en las masas españolas la persuasión de la impotencia del régimen republicano, de la ineficacia de las instituciones republicanas?».

Les conspiracions dels monàrquics i dels integristes, cuinades en l'opacitat dels despatxos, i els aldarulls a la llum pública, estratègicament promoguts pels sectors llibertaris i pro-bolxevics, començaven a guanyar el pols a una República que, massa nerviosa i maldestre, massa presonera dels tòpics adobats en les tertúlies de l'Ateneo de Madrid –nou dels dotze ministres n'eren membres– no aconseguia oferir ni estabilitat econòmica ni pau social.

Les conspiracions dels monàrquics i els aldarulls començaven a guanyar el pols a una República que no aconseguia oferir ni estabilitat econòmica ni pau social.

3. La rellevància de la qüestió religiosa en el debat constitucional. Argúcies i pressions

Els debats de l'articulat de la Constitució, programats habitualment a les tardes i oberts al plenari de la Cambra, van alentir i enrairir extraordinàriament l'ambient parlamentari. Sovint les discussions s'allargaven fins a altes hores de la nit i eren seguides per un nombre de diputats que superava amb dificultat la majoria simple.

Van ser conflictius no només els articles preliminars en què, per exemple, a instància dels socialistes es va canviar la proposta de la Comissió

que Espanya fos definida com una «*República democrática*» per acordar que fos presentada com una «*República de trabajadores*» –afegint-hi «*de toda clase*» per complaure els radicals i els republicans moderats–, sinó que també ho van ser tots aquells articles que, directament o indirectament, feien referència a l'organització territorial i a la propietat privada.

Això no obstant, el paper moderador del president Alcalá-Zamora en el primer cas i dels tretze diputats de l'Agrupación al Servicio de la República en el segon, van aconseguir transaccionar solucions resolutives. En el primer cas, l'Estat no es definia com a federal però sí com a integral, contrari, per tant, al centralisme i compatible amb un model format per «*Municipios mancomunados en provincias y por las regiones que se constituyan en régimen de autonomía*» [Títol I, art. 8].

En el segon cas, la disputa entre els partidaris de la capacitat de l'Estat per decretar la lliure expropiació de la propietat privada i els sectors moderats i conservadors que denunciaven el caràcter abusiú d'aquesta atribució es va resoldre proclamant el principi de socialització de la propietat privada, però limitant la prioritat del bé públic a «*causa de utilidad social*», garantint sempre «*una adecuada indemnización*» i prohibint explícitament les confiscacions de béns [Capítol II, art. 44].

Els articles destinats a formalitzar el caràcter aconfessional del nou règim no van aconseguir cap solució de consens.

Per contra, els articles destinats a formalitzar el caràcter aconfessional del nou règim no van aconseguir cap solució de consens. El laïcisme militant de molts diputats, sumat al pòsit anticlerical de la tradició intel·lectual i cultural majoritària a la Cambra i les pressions exercides per moltes organitzacions obreres i sindicals i per les lògies maçòniques, van impedir-ho. Azaña, convertit en artífex d'una solució de compromís que no salvava l'Església catòlica de ser sotmesa a una marginació desproporcionada, no va aconseguir altra cosa –en una intervenció maratoniana del 14 d'octubre– que desplaçar la part principal del problema, el referit a les congregacions religioses, a una llei específica posterior.

Al llarg del debat dels articles que tractaven la qüestió religiosa –el 3 del títol preliminar i el 26 i 27 del tercer– van sobresortir amb veu pròpia, a més del ministre Azaña, el ja citat Jiménez de Asúa i els diputats Álvaro de Albornoz, Carrasco i Formiguera i Jerónimo García Gallego.

El president de la Comissió Constitucional, el socialista Jiménez de Asúa, en un vot particular, va defensar la conveniència de radicalitzar la proposta oficial de tal manera que, al seu parer, no només calia sotmetre les confessions religioses a un simple règim associatiu i inhabilitar-les per rebre ajuts públics sinó que, en el cas dels ordes religiosos, era fonamental impedir que se n'establissin de nous, dissoldre els existents i nacionalitzar tots els seus béns.¹

El president de la Comissió Constitucional va defensar que era fonamental que no s'establissin nous ordes religiosos, dissoldre els existents i nacionalitzar tots els seus béns.

Les intervencions del radical-socialista Álvaro de Albornoz van estar marcades sempre per un to alarmant i despectiu. Segons ell, «*las principales taras de nuestro carácter: un sentido de la justicia inquisitorial [...]; un sentido de mendicidad [...]; el carácter mesiánico [...]; el sentimiento catastrófico y apocalíptico [...]; y, por último, una ética de resignación y de abandono [...]*» eren conseqüència de l'«*influjo teológico de la Iglesia en el alma nacional*», per la qual cosa proposava no només separar l'Església de l'Estat i negar-li qualsevol dret d'acció o de possessió de béns sinó que calia dictar una normativa que impedis tota mena d'«*injerencias de índole perturbadora*».²

Manuel Carrasco i Formiguera, aleshores encara diputat per Acció Catalana, va intervenir en nombroses ocasions reclamant el dret a la llibertat religiosa. El parlamentari catòlic, habitualment molt equànim en els seus parlaments, es va indignar summament amb els plantejaments defensats per Azaña, en què primava les raons d'Estat per sobre de les pròpies del Dret públic, acusant-lo d'haver defensat «*pura, simple y perfectamente el concepto fascista del Estado*».³

El 9 d'octubre va intervenir davant del plenari el canonge segovià de Burgo de Osma, Jerónimo García Gallego, que havia aconseguit l'escó com a independent republicà amb el màxim de vots de la província. Les seves paraules, molt crítiques amb la tradició catòlica conservadora, va denunciar que la majoria d'esquerres hagués optat per associar la fe catòlica amb una doctrina reaccionària. «*Para hacer, señores diputados, una Constitución de libertad, habéis hecho una Constitución anticatólica. ¿Qué significa esto, señores diputados, sino el falso prejuicio que tenéis de que la religión católica es enemiga de la libertad?*».⁴

Lamentablement, les aportacions dialèctiques i reflexives, fins i tot les

jurídiques, servien de poc davant del corró format per la majoria parlamentària que es limitava a imposar el redactat de la Comissió o, en tot cas, a radicalitzar-lo. Aquesta va ser la norma imperant.

Això no obstant, en el cas del debat entorn de la qüestió religiosa, cal tenir present que –d’una manera capciosa i inesperada– el debat es va contaminar del que prèviament s’havia mantingut en l’hemicicle sobre el sufragi femení.

Les Corts constituents de la Segona República, desgraciadament, van tenir poca volada.

Aquesta és una qüestió poc coneguda que cal recordar per il·lustrar la poca volada que, desgraciadament, van tenir les Corts constituents de la Segona República.

El dia 1 d’octubre va correspondre a la diputada radical Clara Campoamor defensar la proposta de la Comissió a favor del sufragi femení. Ho va haver de fer a títol personal ja que oficialment el seu partit se’n declarava contrari, al·legant la inconveniència per a l’estabilitat de la República que les dones poguessin votar.

La seva intervenció, emparada provisionalment amb el vot favorable a què s’havien compromès el PSOE i Acció Republicana d’Azaña, va provocar la de la diputada socialista Victòria Kent que, contradient també la postura oficial del seu partit, va afegir arguments a favor de la negació del vot femení o, si més no, de dilatar-ne l’aprovació:

*«Si las mujeres españolas fueran todas obreras, si las mujeres españolas hubiesen atravesado ya un período universitario y estuvieran liberadas en su conciencia, yo me levantaría hoy frente a toda la Cámara para pedir el voto femenino [...]. Pero hoy, señores Diputados, es peligroso conceder el voto a la mujer».*⁵

Clara Campoamor va respondre a aquestes afirmacions amb una interpe·llació a la Cambra: *«¿Cómo puede decirse que la mujer no ha luchado y que necesita una época, largos años de República, para demostrar su capacidad? ¿Por qué el hombre, al advenimiento de la República, ha de tener sus derechos y ha de ponerse un lazareto a los de la mujer?».*⁶

La pregunta, sumada al conflicte de les divergències internes dels partits, va ocasionar una de les sessions constitucionals més caòtiques i crispades, especialment després que un diputat radical, Guerra del Río, advertís que *«si les dáis el voto [a las mujeres], los republicanos no respondemos de la República»* i que Andrés Ovejero, diputat del PSOE, també en contra de

la decisió prèvia del seu partit, pontifiqués que el que caldria és aprovar una solució gradual: «*Primero: Cortes de la República española, mujeres en los escaños; segundo, elecciones legislativas, voto a las mujeres que hayan emancipado su conciencia del confesionario, que es el enemigo del espíritu democrático. Y, finalmente, [...] plenitud del sufragio femenino cuando una educación republicana hubiese acabado de modelar la conciencia de la feminidad española [...]*».⁷

En la votació final va acabar imposant-se l'opinió favorable al sufragi femení sobretot després que el diputat d'Acció Republicana, Roberto Castrovido, el qual, tot i admetent com a plausible que «*la mujer no puede tener voto hasta que deje de confesar, hasta que deje de tener por director espiritual a un cura o a un fraile*», va argumentar que calia votar a favor de la proposta perquè «*la mujer no saldrá nunca de la Iglesia mientras no le concedamos el voto*».⁸

El fet de concloure la controvèrsia sobre el vot femení no va calmar els ànims dels diputats sinó que els va predisposar a una major bel·ligerància en el debat imminent dels articles sobre la qüestió religiosa. La premsa de l'època il·lustra perfectament aquesta animadversió prèvia quan recull la intervenció espontània d'un diputat radical advertint que si finalment les dones podien votar no quedava un altre remei que atacar frontalment l'Església: «*¡No va a quedar un fraile en España!*», va exclamar «*amenazando con los puños a los escaños de la derecha*».⁹

La controvèrsia sobre el vot femení va predisposar a una major bel·ligerància en el debat dels articles sobre la qüestió religiosa.

Tant o més explícit va ser el diputat independent Álvarez Buylla el qual, després de confessar que havia votat en contra de la proposta, va advertir: «*Contra esta puñalada trapera, nosotros tenemos un remedio: [si] el peligro del voto de las mujeres está en los confesionarios y en la Iglesia arrojando a las órdenes religiosas [habremos] salvado el peligro de la votación de hoy. Y vosotros habréis de tener en cuenta que [con esta resolución] habéis puesto el fuego en la mecha*».¹⁰

4. El «campeonato de las locuras», preludi llunyà de la guerra civil

Encara no havia passat una setmana quan els congressistes van iniciar finalment el debat sobre la qüestió religiosa. Durant els dies previs s'havia negociat entre el Govern i la Nunciatura, amb la intermediació del cardenal Vidal i Barraquer, una solució de compromís que, esmenant la propos-

ta de la Comissió, garantís per igual la aconfessionalitat de l'Estat i la llibertat religiosa. Això no obstant, ja en la primera intervenció corresponent al ministre de Justícia, el socialista Fernando de los Ríos, que havia de defensar els acords presos, es va encendre aquella metxa anunciada en el debat anterior.

Efectivament, el ministre va anunciar que els compromisos adquirits no eren vinculants i que la Cambra era sobirana per decidir el més convenient. El discurs de Ríos va deixar pas a una disputa llarga, agre i pujada de to que va acabar amb gravíssimes amenaces entre els grups representats a l'hemicicle. Els partits conservadors, més propensos a defensar la llibertat religiosa, s'exclamaven contra la decisió de posar a votació el dictamen inicial per considerar que, en cas d'aprovar-se, equivaldria a justificar l'inici d'una persecució religiosa. El diputat Raimundo Molina, per exemple, va advertir a les majories: «Yo os digo que habéis sabido traer la República y que tal vez no sepáis conservarla [...], podéis hacer una España republicana, pero os estrellaréis si tratáis de hacer una España anticatólica».¹¹

Malgrat tot, els partits d'esquerra, amb els socialistes i radical-socialistes al capdavant, es van declarar inflexibles. Ho va resumir clarament Álvaro de Albornoz, aleshores ministre de Foment, en una intervenció final en què, després d'advertir que no convenien «más transacciones con el enemigo irreconciliable de nuestros sentimientos y de nuestras ideas», va afirmar, adreçant-se als diputats socialistes i republicans d'esquerres: «Antes de acabar tengo que deciros una cosa, y es que no os dejéis impresionar por ese fantasma absurdo de la guerra civil ni por el fantasma, menos absurdo, de la contrarrevolución. El peligro, Sres. Diputados, correligionarios republicanos de todos los partidos, también vosotros, socialistas, el peligro supremo no está en esos fantasmas [...], el supremo peligro [...] está en defraudar, en decepcionar a la revolución»¹².

Alcalá-Zamora, des de l'escó corresponent a la presidència del Consell de Ministres, va veure con el fanatisme anticlerical havia irromput a l'escena política.

Niceto Alcalá-Zamora presenciava amb perplexitat, des de l'escó corresponent a la presidència del Consell de Ministres, com el fanatisme anticlerical havia irromput inesperadament i de manera irreversible a l'escena política. En les seves memòries, quan relata la intervenció d'Álvaro de Albornoz ho fa en aquests termes: «Fue sencillamente a ganar el campeonato de las locuras». L'expressió és comprensible, sobretot tenint en compte que el ministre en

un moment de la seva intervenció es va adreçar de manera provocativa a la minoria basco-navarresa convidant-los a iniciar, si no els agradava la resolució, una nova guerra civil com a «*solución más noble, moral y fecunda*».¹³

Amb el pas dels anys, molts dirigents republicans van convenir amb Alcalá-Zamora que, efectivament, la manera tan maldestre amb què les Corts Constituents havien afrontat la qüestió religiosa havia de ser considerada com una de les llavors de l'enfrontament bèl·lic posterior. No haver sabut resoldre de manera convincent el problema de la necessària derogació del poder de l'Església en l'ordenament civil i jurídic de l'Estat va donar ales als que pretenien la destrucció de la República i va frenar la col·laboració inicial de la important minoria catòlica republicana.

NOTES

- 1 *Diario de Sesiones*, apèndix 6è al número 55.
- 2 *Diario de Sesiones*, 9 d'octubre de 1931, p. 1563-1564
- 3 *Diario de Sesiones*, 13 d'octubre de 1931, p. 1709.
- 4 *Diario de Sesiones*, 9 d'octubre de 1931, p. 1570.
- 5 *Diario de Sesiones*, 1 d'octubre de 1931, p. 1352.
- 6 *Diario de Sesiones*, 1 d'octubre de 1931, p. 1353.
- 7 *Diario de Sesiones*, 1 d'octubre de 1931, p. 1356.
- 8 *Diario de Sesiones*, 1 d'octubre de 1931, p. 1357.
- 9 *El Debate*, 2 d'octubre de 1931, p. 2.
- 10 *Diario de Sesiones*, 1 d'octubre de 1931, p. 1363.
- 11 *Diario de Sesiones*, 9 d'octubre de 1931, p. 1543-1545.
- 12 *Diario de Sesiones*, 9 d'octubre de 1931, p. 1566-1567.
- 13 ALCALÁ-ZAMORA, Niceto. *Memorias*. Barcelona: Planeta, 1998, p. 228.